

**ІНСТИТУТ
ПСИХОЛОГІЇ**
імені Г.С. Костюка

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

**Збірник наукових праць Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України**

ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКА

Том IV. Випуск 13

УДК 373.2:7

ПОЛІХУДОЖНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ У ПЛОЩИНІ «ДИТИНА-МИСТЕЦТВО»

Половіна О. А.

**доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти,
Педагогічний інститут Київський університет імені Бориса Грінченка**

В статті опубліковані практичні рекомендації щодо поліхудожнього розвитку дітей дошкільного віку: представлена система роботи, яка ґрунтується на використанні мистецтва у роботі з дітьми; визначені педагогічні умови поліхудожнього розвитку особистості.

Ключові слова: поліхудожній розвиток, мистецтво, живопис, пізнавальний інтерес, ігрові вправи, психогімнастика, педагогічні умови.

ПОЛОВИНА Е.А. ПОЛИХУДОЖЕСТВЕННОЕ РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ В ПЛОСКОСТИ «РЕБЕНОК-ИСКУССТВО»

В статье публикуются практические рекомендации по полихудожественному развитию детей дошкольного возраста; представлена система работы, которая основывается на использовании искусства в работе с детьми; определены педагогические условия полихудожественного развития личности.

Ключевые слова: полихудожественное развитие, искусство, живопись, познавательный интерес, игровые упражнения, психогимнастика, педагогические условия.

POLOVINA O.A. CHILDREN'S ART-FULL DEVELOPMENT OF PERSONALITY IN THE PLACE "CHILD-ARTS"

The article published practical advice on polyart development of preschool children; presents a system that is based on the use of art work with the children; There are defined pedagogical conditions of personality polyart development.

Keywords: polyart development, art, painting, cognitive interest, playing exercises, psychogymnastics, pedagogical conditions.

Актуальність проблеми. Вивчення теорії та практики функціонування дошкільної освіти у сучасних умовах дозволило відмітити популяризацію інновацій, масове впровадження альтернативних технологій та відмову від

традиційних методик і систем роботи. Але чи завжди інновації є дійсно інноваціями? Чи не надто далеко науковці та практики заходять у впровадженні так званих інноваційних технологій навчання, забуваючи про історичний педагогічний досвід, подекуди підмінюючи поняття, експериментуючи з дітьми, не зважаючи на відсутність результату та поверхневість знань? У прагненні зробити будь-які реформи в освіті досить типовим є заперечення усього попереднього педагогічного досвіду та ініціювання речей, які кардинально протилежні традиційним. Занятійна система у дошкільних навчальних закладах свого часу (50-60-ті роки XX століття), також стала своєрідною новацією, яка знівелювала засади суспільного дошкільного виховання та викоринила з дитячих садків атмосферу творчої співпраці педагогів та вихованців. Заняття з дітьми дошкільного віку нагадували класно-урочну систему. Погоджуємося, що у будь-які часи в дитячих садках працювали вихователі, які попри усталені підходи створювали творчу атмосферу співпраці з вихованцями, апелюючи до природи дитини дошкільного віку та намагаючись максимально наблизити перебування дітей у дитячих садках до умов сім'ї. В умовах сьогодення працівники дошкільних навчальних закладів орієнтуються на запити батьків, які замовляють інтенсифікацію когнітивного розвитку дитини за рахунок нівелювання інших, не менш значимих сфер (фізичної, емоційної, духовної). Домінантою в дошкільній освіті повинно бути орієнтування на природу дитини дошкільного віку, в основі якої — прагнення до пізнання багатогранності світу та формування власного життєвого досвіду. Вирішення цього завдання можливо лише за умови використання мистецтва, як УНІВЕРСАЛЬНОГО освітнього засобу.

Аналіз досліджень з проблеми. Аналіз наукових розвідок Е.Белкіної, В.Єзікеєвої, Н.Зубарєвої, Л.Пантелєєвої, Г.Сухорукової, Є.Фльоріної, Р.Чумічової та ін. дозволив стверджувати, що залучення дітей до мистецтва потрібно здійснювати за певним алгоритмом:

1. Визначення педагогом інформаційного змісту та ілюстративного поля
2. Пріоритетна роль дорослого (мотивує, демонструє, розповідає)
3. Організація педагогом закріплення дитячих вражень.

Такий традиційний підхід до використання мистецтва у роботі з дітьми дошкільного віку передбачає слідування певним рекомендаціям:

- при недостатньому досвіді відвідування музеїв краще віддавати перевагу тематичним виставкам, поступово вводячи тематичні екскурсії в художньому музеї («Світ дитинства очима художників», «Магія пейзажу», «Казки на полотнах і в камені») та вільні подорожі по залах музею;

- попередньо слід обговорити з дітьми специфіку колекції художнього музею (що діти побачать в художньому музеї, навіщо люди беруть і ходять милуватися картинами, скульптурою, навіщо діти й дорослі підуть у музей);

- можна обмежити первинний похід короткою прогулянкою приміщеннями музею, відвідуванням одного-двох залів, надалі — організувати подорож до однієї картини, повторне відвідування залу з наміщенням, що нового побачили й відчули діти;

- бажаний час відвідування: від 20-30 хвилин з початку накопичення досвіду; до 40, а в ряді випадків 60-80 хвилин, у міру його набуття;

- при виборі творів для розглядання на перших етапах потрібно надавати перевагу мальовничим і скульптурним творам (як найбільш зрозумілим, цікавим дітям), що реалістично відображають об'єкти навколишнього світу.

Вивчення теоретичних питань ознайомлення дітей з мистецтвом дозволило відзначити: педагоги-класики переконують, що більшість старших дошкільників добре розуміють образ і настрій у пейзажному й жанровому живописі (казкові й побутові сценки, близькі дитячому досвіду); відгадуються на натюрмортні зображення, у яких представлені знайомі їм предмети; виявляють цікавість до портретів дітей, молодих людей, жінок в одягнених платтях, людей у позитивному емоційному стані, зображенням тварин (Н.Зубарева, Т.Казакова, Н.Курочкіна, Л.Пантелєєва, Е.Фльоріна, Р.Чумічова). Традиційність поглядів підкреслюється і тим, що вищезазначені наполягають на важливості уникати складних за тематикою, засобами виразності полотен і скульптурних об'єктів. Більшість дітей старшого дошкільного віку трактують образ твору (що намальовано) на предметно-побутовому рівні (Н.Зубарева), не пов'язують засобу виразності із задумом (чому обрані така форма, колір), деякі художньо-образотворчі ефекти сприймають буквально (не розуміють відблисків, світлотіні, перспективи).

Проте, існує інший погляд, представлений французьким мистецтвознавцем Франсуазою Барб-Галль, викладений у праці «Як розмовляти з дітьми про мистецтво». Основними засадами представленої автором моделі спілкування дітей з мистецтвом є діалогічність як спосіб існування та розвитку культури: спілкування у мистецтві, спілкування через твори мистецтва, що передбачає спілкування з іншою особистістю як із самою собою; здатність формувати художні образи, що заснована на особистісній якості образного пізнання світу і складає основу змісту

культури; спільна діяльність дорослого і дитини, що виключає наслідування зразка, а передбачає активні дії дитини у мистецькому середовищі. Такий підхід дозволяє реалізувати основну мету звернення особистості до мистецтва – **реалізацію потреби в пізнанні та отриманні естетичного задоволення**. Автор пропонує знайомитися із творами мистецтва, відволікаючись на просторові історичні відомості стосовно епохи, художника та сюжету картини. Ф.Барб-Галль переконує, що дорослим потрібно **опосередковано** спонукати дитину уважно оглядати картину, помічати деталі, говорити про свої почуття після споглядання, ділитися емоціями та загалом сповна насолоджуватися світом мистецтва. Вона звертає увагу на особливість дітей, що полягає у відсутності тривалої концентрації уваги на одому предметі, неможливості довго ходити на чималі дистанції тощо. З метою всебічного розвитку дитини, прищеплення їй любові до мистецтва, наповнення внутрішнього світу дитини різнокольоровою гамою емоцій, почуттів та вражень Ф.Барб-Галль наполягає відмовитися від пропозицій дорослого розглянути той чи інший твір мистецтва. Дитина повинна сама здійснити вибір, яким би дивним він не здавався. Саме така **самостійність** спонукатиме дитину до уникнення формалізму та шаблонності у спілкуванні з мистецтвом.

Мета статті. Описати технологію впливу мистецтва на поліхудожній розвиток дитини дошкільного віку.

Виклад основних положень. У сучасних дослідженнях (К.Демчів, О.Дронова, Т.Житнік, В.Рагозіна, О.Саприкіна, Н.Фаломєєва, Т.Фасолько та ін.), присвячених проблемі використання мистецтва як засобу впливу на розвиток дітей, і художньо-естетичних програмах одним із пріоритетних завдань є розвиток інтересу дітей до культури в цілому та зокрема, мистецтва. У залученні дітей до надбань національної та світової художньої культури важливу роль відіграють художні музеї, картинні галереї, виставкові зали. Проте провідником дитини у світ мистецтва є дорослий. Власне його обізнаність у цій сфері, емоційне ставлення до мистецтва, бажання залучати дітей до цієї діяльності є гарантом формування поліхудожніх умінь у дошкільників.

Значущість мистецтва полягає у тому, що за його допомогою педагог може не лише розвинути та збагатити особистий, індивідуальний досвід ставлення дитини до світу, а й допомогти їй опанувати умінням проникати у внутрішній світ іншої особистості, навчитися бачити та відчувати світ, трансльований митцями, завдяки чому досягається розвиток здатності співчувати іншій людині та розділяти її радість.

Формування художньо-естетичної компетенції дитини дошкільного віку передбачає обізнаність у галузі «мистецтво», прагнення та здатність реалізувати на практиці свій художньо-естетичний потенціал для одержання власного неповторного результату творчої діяльності. «Художньо-естетичний потенціал» – певний обсяг культурно-історичних та художньо-естетичних знань, умінь та навички естетичного сприймання, аналізу та інтерпретації творів мистецтва відповідно до авторського задуму, розуміння єдності форми та змісту тощо. Звичайно, стосовно дітей дошкільного віку, творчий потенціал знаходиться лише у стадії становлення і для реалізації умов його подальшого розвитку важливим є розв'язання завдання набуття емоційного досвіду. Емоційний досвід дитини набувається під впливом різних видів мистецтва (музичного, образотворчого, літературного, театрального), у яких відображуються одні й ті ж самі явища довкілля і художні образи яких забезпечують «поліхудожній розвиток». Звідси витікають певні засади художньо-естетичного розвитку дитини:

1. Взаємопов'язані різноманітні прояви довкілля (колір, звук, простір, рух, форма) здійснюють інтегрований вплив на розвиток дитячої особистості.

2. Врахування національно-художніх традицій, регіональних, історичних, культурних чинників впливу мистецтва на розвиток особистості передбачає інтегрований підхід та забезпечує поліхудожній розвиток.

Враховуючи класичні та інноваційні підходи до формування у дітей художньо-естетичної компетенції пропонуємо власний погляд на забезпечення поліхудожнього розвитку особистості у площині «дитина-мистецтво».

Невірним є акцентування уваги дітей на якій-небудь одній тематиці, стилі, жанрі мистецтва, вважаючи їх більш пристосованими для сприйняття дошкільниками. Не слід прагнути до повного, з погляду дорослої людини, прочитання художнього образу дошкільниками; можна допомогти їм питаннями, але не варто наполягати на якому-небудь трактуванні твору або його частин. Рекомендуємо звертатися до провокаційних (складних, неоднозначних, нерозрахованих на даний вік) творів, створюючи ситуацію підвищеної складності, проблемності, що активізує мислення, емоційні переживання дітей, їх прагнення вдивлятися в зображення.

З метою збагачення духовної сфери старших дошкільників засобами мистецтва живопису рекомендуємо використовувати поетапну систему роботи: підготовчий, основний та інтерпретаційний етапи. Залучення дитини до світу мистецтва передбачає **суб'єктивне** сприймання художнього твору, розуміння його змісту, засобів виразності. Для отримання естетичної

насолоти, слід розвивати вміння бачити і розуміти прекрасне в природі, в довідці. З цією метою на *підготовчому етапі* рекомендуємо розвивати такі якості, як **спостережливість та емоційність**. Провідним методом для формування спостережливості є спостереження, що передуватимуть зустрічі з творами мистецтва, допоможуть викликати радість, подив, даватимуть можливість пізнати щось нове, викликати зацікавлення. Варто створити такі умови для сприйняття краси, щоб вона вразила дитину, пройшла крізь усі органи відчуття, викликала радість, насолоду, натхнення, назавжди залишила свій слід у душі. У сприйнятті краси не можна поспішати, неспішність виключає байдужість. Будь-яке захоплення починається з мовчазного споглядання, адже мовчанням іноді можна сказати більше, ніж словами. Потім пропонуємо дітям вдихнути цю красу на повні груди, щоб вона потрапила в найглибші закутки душі. Радимо дітям прислухатися до себе: *«Відчуваєш? Ти став трохи іншим, тебе переповнюють нові почуття. Спробуй передати їх словами»*. Із дитячих вуст злітатимуть слова захоплення. Допоможіть їм знайти в словнику насичені вдячністю краси слова: *Гарно! Чудово! Надзвичайно! Дивовижно!*

Краса, яка сприймається усіма органами чуттів, проникає глибоко в душу і назавжди оселяється там. Дивовижна краса світу, його емоційна душа із чутливими струнами барв відкривається перед дітьми через колір. У сприйманні кольору діти відчують його красу всіма органами відчуття: дивуються *гарячому темпераменту червоного кольору, захоплюються мелодійним співом зеленого, насолоджуються медовим смаком жовтого та свіжим подихом блакитного, зачаровуються терпким ароматом казкового фіолету*. Щоб допомогти пропустити красу через себе, пропонуємо дітям ігровий прийом: *перетворитися в колір, показати його настрій і розсміятися голосно, як червоний, лагідно посміхнутися жовтим, засумувати блакитним і заспокоїтись зеленню*. Здатність дитини глибоко відчувати колір допомагає краще розуміти навколишній світ, відчувати гармонію природи і милуватися її красою. Різноманітність відтінків зачаровує безмежними властивостями кольорів у створенні краси. Вихователь звертає увагу на їхнє багатство, особливості, дає разом із дітьми їм назву і заохочує дітей до милування і насолоди відтінками, але не вимагає від дітей обов'язково запам'ятовувати їх, розпізнавати і називати.

Щоб навчити дітей під час спостережень самостійно виокремлювати мальовничі куточки довідки, бачити предмети в цікавих ракурсах, радимо використовувати метод «чарівні рамки» (через імітацію бінокля, підзорної труби, рамки, вирізаної з кольорового картону різних розмірів та геометричних форм – окружність, квадрат, прямокутник) та ігровий прийом

розглядання з різних точок» (поблизу, відійшовши від предмета, переміщаючись лівіше — правіше). Використання їх дає змогу концентрувати увагу дошкільників на певних конкретних об'єктах і явищах, побачити себе в ролі художника, який знайшов цікавий об'єкт і відтворив його, та досягнути народження задуму, який потім оживає у картинах.

Під час спостережень доцільно використовувати емоційні вправи: «На що схожа хмаринка?» (зверніть увагу дітей, що хмари можуть набувати найрізноманітнішої форми; «Який у повітря смак?» (запропонуйте дітям уявно ковтнути, вдихнути весняне повітря й відповісти на запитання); «Як шумлять дерева?» тощо.

Зацікавлення та активізація творчості дітей стимулюється за допомогою різних засобів: серія розповідей (казок, історій) вихователя про художника, живопис, картину, творчий процес («Хто такий художник», «Вигадана казка», «Великий художник природа», «Казка осіннього дощу», «Розповідь про Петриківський розпис»); мистецтвознавчі бесіди («Які бувають картини», «Картина розповідає, запитує, дивує, кличе», «Майстерня художника», «Музей — місце, де живуть картини»); художньо-дидактичні ігри («Художній салон», «Виставка картин», «Знайди помилку», «Вгадай секрет кольору», «Секрет жесту, міміки, пози»); творчі завдання у малюванні (серія «Малюємо пейзажі, портрети, натюрморти»).

На другому, *основному етапі*, головним завданням у плані збагачення духовної сфери є осмислення дитиною комунікативної функції мистецтва; транслявання педагогом зовнішньої настанови на можливість спілкування на матеріалі живопису; активізація інтересу до різного роду спілкування. Художньо-педагогічне спілкування є найбільш оптимальною формою роботи з дітьми, оскільки не регламентується певними правилами. Єдиною умовою його використання є концентрація на творі мистецтва. Такий вид спілкування вихователя з дітьми слід планувати у повсякденній діяльності, на прогулянках, в освітній та самостійній художній діяльності: «Педагог-Картина-Дитина», «Картина-Дитина-Педагог», «Дитина-Педагог-Картина». Прийоми спілкування: мистецтвознавча розповідь («Діалог педагога з художником», «Діалог педагога з картиною»); спільні роздуми, «філософування», розглядання репродукцій, слайдів, «уявні подорожі», «споглядання», «уявне входження у картину». Під час художньо-педагогічного спілкування використовуються різноманітні засоби активізації комунікації за картиною: бесіди («Чому і для чого художники пишуть картини»), ігрові ситуації («Я художник», «Кому ти хочеш розповісти про картини?»), ігрові завдання, вправи, творчі монологи («Що цікавить мене у картині», «Як змінюється мій настрій», «Про що я думаю коли мовчазно

дівлюся на картину»); обговорення вражень, відображених у малюнках дітей; екскурсії до музею, картинної галереї («Картини збирають людей»).

Для активізації вербального прояву власних вражень дітей можна використати низку прийомів: *ігрову вправу* «Відгадай»: дитина описує картину (картину, предмет) для дорослого, коли він не може його бачити; *ігрове завдання* «Підбери слова до картини (предмету)» (Ця картина яка: тепла чи холодна? Весела або сумна? Голосна або тиха?); *ігрову вправу* «Що бачимо, чуємо, відчуваємо, переживаємо» (розповісти, що вони бачать, чують, відчувають емоції випробовують, який настрій викликає в них твір); *ігровий прийом* «Домислювання» (придумати події до і після зображених на картині); *ігровий прийом* «Розмова з картиною (предметом)» (поставити запитання до картини, персонажів твору). Наприклад, при розгляданні портрета живописця: «Як тебе звати? Де ти живеш? Хто тобі подарував такий гарний капелюшок?»; при описі пейзажу: «У цьому чарівному лісі водяться ведмеді? Як кличуть цих ведмежат?», «Чому впала ця сосна?».

Неповторне враження справляє на дітей розглядання картини і супроводі музики (музика підказує те, що не зміг передати художник: шелест листя, дзюрчання води, спів птахів, тощо). Музика володіє великою силою навіювання. Але вміти сприймати музику – це справжній талант. Яким має бути слухання, щоб музика викликала естетичну насолоду? Музику потрібно використовувати систематично, щоб вона увійшла в життя дітей і була пізнана ними. В основі естетичної насолоди музикою лежить уява, що допомагає пізнати музичну структуру, побачити і відчути її настільки, щоб очікувати улюблену музичну фразу. Саме збіг очікування значимого і улюбленого фрагмента з реальним розвитком музичної фрази і створює почуття задоволення. Під час слухання музики слід враховувати психологічні особливості дітей: їхню надзвичайну емоційну чутливість і здатність до чуттєвого сприйняття, завдяки чому дошкільникам легше, ніж дорослим, побачити кольори музики, відчути її духмяність, смак, настрій. Щире слухання викликає бажання «увійти» в музику, злитися з нею в єдине ціле. Емоційність дошкільників стимулює дії під музику: танці, хореографічні фантазії, заплющення очей та візуалізація музики, уявне малювання під музику тощо.

На третьому, *інтерпретаційному етапі*, вирішуються завдання розвитку комунікативних умінь, виховання культури спілкування між дітьми на матеріалі мистецтва. Для цього використовуються такі методичні засоби: художньо-дидактичні ігри, які моделюють різні ситуації спілкування («В художньому салоні», «Мої улюблені картини»); екскурсії до музею, на виставку картин; фантазування, імпровізація казок; вправи на

аерогімнастики, що супроводжуються музикою. Наприклад, вправа «Я – квіточка» виконується під музику П.І.Чайковського «Жовтень», яка допомагає дітям рухатись повільно, плавно, нагадуючи вальс осіннього місяця. У вправі «Я – дощ» можна використати звуковий запис дощу. Почуття, що виникають під час виконання вправи, допомагають дитині створити свій власний образ (предмета, явища, рослини або тварини) та наділити його певним характером, почуттям, настроєм. Діти старшого дошкільного віку із задоволенням перевтілюються в образи і демонструють не лише їх особливості, але й нюанси настрою («Я - квітка», «Я - дерево», «Я - кіт», «Я дивуюся», «Я - зірка», «Я - звук», «Я веселий гарбуз», «Сеньйор Помідор», «Лебідь»). Для перевтілення в щасливу квітку, у вправі «Я - квітка», дитину слід підвести до розуміння, що кожна людина нагадує якусь квітку. Життя квітки починається з маленького насіннячка в пухнастій теплій ґрунті. Яку позу потрібно прийняти, щоб відчуті себе маленьким сім'ячком? Інтуїція підказує дітям позу ембріона. *Сидячи навпочіпки, дитина обіймає коліна руками і схиляє голівку.* Починаючи із цієї миті діти, наслідуючи рослини, підіймалися тоненьким стеблом до сонця, розкривали щирі обійми зеленого листа, насичувалися теплом, дощем і готувалися подарувати щастя. І ось настала чудова мить, коли квітка дарує світу найдорожче і найяскравіше – широко розкриває свій пуп'янок і посміхається яскравими барвами, її ніжні пелюстки сповнені великої любові до світу, і кружляє в щасливому вальсі під звуки музики П.І.Чайковського «Вальс квітів».

Поліхудожній розвиток дитини передбачає, що значну частину роботи по ознайомленню з мистецтвом здійснюють батьки. Тому, співпраця з батьками передбачає збагачення їх компетентності під час консультацій, майстер-класів, ведення блогів та інших форм роботи («Знайомство з художником і його творами», «Уявне входження в картину», «Шлях до мистецтва», «Музеї Києва» тощо).

Висновки та пропозиції. Успішність роботи значною мірою залежить від особистості вихователя та його ставлення до роботи з дітьми: щоб зрозуміти дитину, треба самому в душі залишатися дитиною. Лише вихователь – друг, партнер, який виразно демонструє власне ставлення до мистецтва, ділиться своїми почуттями може пробудити в душі дитини справжній інтерес до духовних цінностей. Збагачення духовної сфери дітей дошкільного віку, їх поліхудожній розвиток без спеціального педагогічного стимулювання внутрішніх сил дитини відбувається повільно та менш ефективно. Для оптимізації розв'язання даного завдання необхідне створення наступних педагогічних умов:

- визнання права дитини на власне бачення, трактування мистецьких творів, подій, явищ, прояв власних інтересів у сфері мистецтва;
- відбір доцільного для розв'язання освітніх завдань, доступного й цікавого для сучасних дошкільників змісту;
- єдність і взаємозумовленість розвитку інтересу, збагачення уявлень, удосконалювання творчих і виконавських умінь художньої діяльності, художньо-естетичних і пізнавальних здібностей;
- розвиток у єдності когнітивних, емоційних, вольових і творчих проявів інтересу;
- інтеграція емоційно-естетичного й пізнавального в процес спілкування з мистецтвом;
- збагачення досвіду дослідницької діяльності, умінь ставити пізнавальні питання, виділяти протиріччя й проблеми;
- варіативність використовуваних методів і прийомів активізації інтересу до творів мистецтва;
- активізація творчої ініціативи, самостійності, переваг дітей, їх індивідуальності;
- послідовна, доцільна й дієва взаємодія із зацікавленими суб'єктами (музейними педагогами, бібліотекарями, митцями); включення (а не залучення) батьків у розв'язання даних завдань;
- насичення предметно-розвивального середовища матеріалами, предметами, що забезпечують ініціювання інтересу дітей до пізнання світу мистецтва, відвідуванню музею, активізують творчу й дослідницьку діяльність, стимулюють колекціонування.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Ф.Барб-Галль. Як розмовляти з дітьми про мистецтво [Текст] / пер. з франц. Софії Рябчук. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2014. – 192 с.
2. Половіна О.А. Образотворча майстерня / Методичні рекомендації до Освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина» / наук. кер. проекту В.О. Огнев'юк; наук. ред. Г.В.Беленька; авт. кол.: Г.В.Беленька, О.Л.Богиніч, В.М.Вертугіна та ін. – К.: Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 2016. – 352с.
3. Семенов О.С. Формуємо творчо спрямовану особистість: перші кроки: [навч. посіб. для педагогів позашкільних та дошкільних навч. закладів] / Олександр Сергійович Семенов. – Луцьк: ПДВ «Твердиня». – 2016. – 156 с.

1. Фасолько Т.С. Технології розвитку художньої творчості дошкільників в образотвірчій діяльності. – Кременець: Видавничий центр ОНПІ, 2011. – 156 с.

REFERENCES

1. F.Barb-Hall. (2014) Yak rozmovliaty z ditmy pro mystetstvo [Tekst] How to talk with children about art – Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva [in Ukraine]
2. Polovina O.A. (2016) Obrazotvorcha maisternia / Metodychni rekomendatsii do Osvitnoi prohramy dlia ditei vid 2 do 7 rokiv «Dytyna» [Fine Art Workshop / Methodical recommendations for the educational program for children from 2 to 7 years old "Child"] nauk. ker. proektu V.O. Ohneviuk; nauk. red. H.V.Bielienka; avt. kol.: H.V.Bielienka, O.L.Bohinich, V.M.Vertuhina ta in. – K.: Osvitna un-t im. B.Hrinchenk. [in Ukraine]
3. Semenov O.S. (2016) Formuiemo tvorcho spriamovanu osobystist: pershi kroky: [navch. posib. dlia pedahohiv pozashkilnykh ta doshkilnykh navch. ukladiv] [We form a creatively directed personality: the first steps: [teach. manual for teachers of out-of-school and preschool teachers. establishments] / Lutsk: PDV «Verdynia». [in Ukraine]
4. Fasolko T.S. (2011) Tekhnolohii rozvytku khudozhnoi tvorchosti doshkilnykiv v obrazotvorchii diialnosti [Technologies of development of artistic creativity of preschoolers in visual activities]. – Kremenets: Vydavnychiy tsentr OHPi